

Taal op de lagere school in een gedifferentieerd kleedje

Erna Van Avondt

In 1989 werd in het vrije gesubsidieerde net van start gegaan met het nieuwe leerplan 'taal'. De eerste brochure *Krachtlijnen voor moedertaalopvoeding in de basisschool* werd gevolgd door het deelleerplannen *Spreken* ('90), *Luisteren* ('91), *Lezen* ('93) en nu ook *Schrijven* ('95). Vanuit de visie van het leerplan op differentiatie en de groeiende noodzaak om een gedifferentieerde klaspraktijk daadwerkelijk te realiseren, groeide in de Dienst Navorming, regio Antwerpen een project dat antwoorden trachtte te formuleren op de nadrukkelijke vraag: hoe organiseer je differentiatie in de klaspraktijk? Taal kreeg zijn ruime aandacht vanuit de overtuiging dat het een vak bij uitstek is waarin differentiatie in diverse vormen aan bod kan komen. Hoe in verschillende taalhoeken de kinderen kans krijgen om op eigen tempo en niveau, naar eigen interesse te kunnen werken wordt verder in dit artikel toegelicht.

Uit de brochure *Krachtlijnen voor moedertaalopvoeding in de basisschool* haalden we de volgende tekst over differentiatie:

"Om aan de eigenheid van elk kind zoveel mogelijk ontplooiingskansen te geven, worden ook in moedertaalonderwijs gedifferentieerde onderwijsleersituaties georganiseerd.

We kunnen niet van elk kind na eenzelfde tijd eenzelfde taalvaardigheid en taalbeheersing verwachten. Vanuit het aanvaarde verschil in mogelijkheden zal men zich tolerant opstellen: niet een algemene norm van veronderstelde taalvaardigheid en -beheersing staat voorop. Wel moet een school ruimte scheppen voor elk kind om zich vanuit zijn eigenheid in gesproken en geschreven taal uit te drukken en daarin steeds vaardiger te worden. In taalopvoeding is dat het spanningsveld tussen de beginsituatie van elk kind en het zo goed mogelijk beheersen van de standaardtaal.

Een meer individuele benadering door middel van differentiatie toont zich ook in het graderen van bruikbare doelen, in aangepaste pluriforme werkvormen, in het aanbod van meer en minder concrete werkvormen, in flexibele en soepele groeperingsvormen en evaluatievormen,... en in de samenhang van deze componenten die het onderwijs uitmaken.

Bij het differentiëren verliezen we niet uit het oog dat kinderen ook van en door elkaar leren."

DIFFERENTIATIE BIJ SPECIFIEKE TAALPROBLEMEN

In elke klas zijn een aantal kinderen terug te vinden die te kampen hebben met een of ander taalprobleem. Vele van die problemen kunnen met een specifieke aanpak binnen de eigen klas aandacht krijgen. Let wel: meestal hebben kinderen te kampen met

een combinatie van verschillende van de hieronder beschreven problemen.

Het kind met taalachterstand

vraagt een gedifferentieerde aanpak wat het cognitieve niveau betreft. Een differentiatie-model waarbij deze kinderen vooral de basisleerstof goed automatiseren, is hier aan te bevelen. Het regelmatig toepassen van het *BHV-model (Basisstof-Herhaling-Verdieping)* verhoogt de effectieve leertijd en geeft alle kinderen gelijkwaardige kansen.

Het BHV-model is een lesstructuur waarbij de kinderen na de gezamenlijke instructie een gedifferentieerd takenpakket krijgen voor een herhalende, een automatiserende of verdiepende verwerking. Wanneer alle kinderen de basisleerstof onder de knie hebben wordt een volgende leerstap aangepakt, d.i. convergente differentiatie.

Het kind met 'taal-angst'

vraagt een stimulerende en niet bedreigende begeleiding. De angst om zich mondeling of schriftelijk te uiten, kan een goede taalontwikkeling afremmen. Naast de aandacht voor een mogelijk sociaal-emotioneel probleem is binnen de taallessen ook een directe ondersteuning belangrijk. Inspelen op hun interesses, hulp van medeleerlingen inschakelen, en oefenkansen bieden in kleinere en veilige groepjes, zijn ondersteunende factoren hierbij.

Het kind uit een taalarm milieu

heeft de school en de medeleerlingen hard nodig voor zijn taalontwikkeling. Door een heterogene klassamenstelling en groepeeringsvormen krijgen deze kinderen meer communicatiekansen. Hier komt het 'leren van elkaar' op een belangrijke plaats. Voor deze kinderen moet de klas een voortdurend 'taalbad' zijn waar ze hun tekorten op een zo natuurlijk mogelijke wijze kunnen opvangen.

Het taalbedreigde kind

dat is het kind met ernstige taalstoornissen

(dyslexie, stotteren,...) vraagt gespecialiseerde hulp van taakleerkracht en logopedisten. De leerkracht observeert, signaleert en roept daadwerkelijke hulp in.

Het anderstalige kind

vraagt om een specifieke didactische aanpak die erop gericht is een nieuwe taal te verwerven zonder te kunnen steunen op een natuurlijke taalverwerving. Op dit ogenblik bestaan enkele specifieke methodes voor deze groep. Toch is het belangrijk anderstalige kinderen zoveel mogelijk taalervaringen te laten opdoen in een heterogene groep (bijvoorbeeld met materiaal ontwikkeld door het Steunpunt NT2 van de KU Leuven).

MOGELIJKHEDEN VAN DIFFERENTIATIE IN DE VERSCHILLENDE VAKONDERDELEN

In de volgende tabel wordt aangegeven hoe binnen de verschillende vakonderdelen van taal een gedifferentieerd leerproces op gang kan worden gezet. De drie horizontale rijen geven aan dat differentiatie binnen de klas zowel op het gebied van de leerstof zelf, als op het vlak van de interesses en de tempoverschillen van de kinderen georganiseerd kan worden.

VAKONDERDEEL		BEGINSITUATIE	LEERPROCES	EINDSITUATIE
Spelling Taalbeschouwing Zinsleer/Woordleer Technisch lezen Begrijpend lezen	leerstof die in opeenvolgende leerstappen is opgebouwd	= niveau = tempo = vaardigheid	BHV-model	evalueerbaar gemeenschappelijk resultaat op basisleerstof
Lezen Spreken Luisteren Taalschat	leerstof die geen vaste volgorde vereist	= tempo = interesse = vaardigheid	keuzemodel	gedifferentieerd resultaat
Spreken Schrijven Lezen Luisteren	leerstof die ruimte laat voor eigen invulling	= interesse = tempo	vrije activiteit	gedifferentieerd resultaat

Een aantal vakonderdelen (bijvoorbeeld spelling) vraagt een stapsgewijs opgebouwde leerlijn. De verschillen in tempo en niveau kunnen gerespecteerd worden binnen het BHV-model (zie boven). Een gemeenschappelijke evaluatie op de basisleerstof geeft aan of de klasgroep klaar is voor een volgende leerstap.

Andere taalgebieden kunnen door een minder strakke opbouw ruimte bieden om kinderen leerkansen te geven, rekening houdend met een verschil in tempo, vaardigheden en interesses. Via keuzemogelijkheden binnen bijvoorbeeld lezen, stellen, spreken,... enz. kunnen kinderen verder groeien in taalvaardigheid vanop hun persoonlijke basis. In taalateliers en bij hoekenwerk kunnen allerlei keuzes voorzien zijn, bijvoorbeeld het kind bepaalt zelf welke stelopdracht het wil aanpakken vanuit een gevarieerd aanbod; het kind kiest zelf voor een leestekst waarvan een samenvatting moet worden gemaakt.

Ik wil me in dit artikel verder beperken tot het voorstellen van enkele taalhoeken en aangeven welke mogelijkheden daar zijn. Hoekenwerk veronderstelt dat de leerlingen via een keuzesysteem of een doorschuifstelsel in groepjes verspreid met verschil-

lende taalactiviteiten zelfstandig aan de slag kunnen. De leerkracht kan zelf beslissen om bepaalde kinderen of een bepaalde activiteit meer te begeleiden.

De differentiatie komt hier meervoudig aan bod:

- differentiatie naar tempo en interesse door het zelfstandig uitvoeren van een zelfgekozen activiteit;
- differentiatie naar niveau door het kunnen kiezen van de moeilijkheidsgraad;
- procesgerichte differentiatie door het gestructureerd begeleiden van de kinderen met problemen.

OVERZICHT VAN DE MOGELIJKHEDEN IN DE HOEKEN VAN HET TAALATELIER

DE SPREEKHOEK

Deze hoek bevat een reeks opdrachtkaarten waarop allerlei spreekvormen aangegeven zijn. Deze kaarten zitten in een bakje waaruit de kinderen zelfstandig een keuze kunnen maken. De leerlingen maken zelf hun keuze en werken al of niet binnen een thema aan een activiteit. In de nabespre-

king van het hoekenwerk wordt best een 'toonmoment' voorzien. Zo wordt het oefenen ook functioneel.

Bijzonder aandachtspunten voor het inrichten van een spreekhoek:

- voorzie voldoende ruimte voor sprekers in beweging;
- een oude koffer met wat eenvoudig verkleedmateriaal (hoeden, doeken,...) is altijd prettig;
- laat niet meer dan vier à vijf kinderen in de spreekhoek tegelijk toe; voorzie ook oefeningen per twee of drie;
- een spreekhoek in de gang vermijdt storing voor de andere hoeken;
- zorg eventueel voor opdrachtkaarten in een handig kistje (=spreekbak);
- vermijd te lang kiezen; stel zelf een keuze-beperking in, bijvoorbeeld tussen drie mogelijkheden;
- zorg dat al het benodigde materiaal ook voorhanden is.

Mogelijke criteria voor de inhoud van een spreekbak:

- afwisseling in de opdrachten naar de verschillende spreekvormen: poëzie, dialoog, monoloog, betoog, discussie, vertellen, toneel, voorstelling, demonstratie, uiteenzetting, interview, poppenspel,...;
- afwisseling in de groeperingswijzen: per twee, drie, vier,... of alleen op een casette...;
- mogelijkheid om eventueel voor een publiek te spelen (toonmoment);
- spreekhulp via technische fiches is handig, bijvoorbeeld *Hoe voer je een correct telefoongesprek? Waarop letten bij een poppenspel?*
- voldoende open opdrachten voorzien zodat differentiatie naar interesse en tempo mogelijk is.

DE SCHRIJFHOEK

In deze hoek kunnen kinderen zich rustig terugtrekken voor een individuele of groepsgebonden steloefening. Voldoende ruimte voor het verzamelde materiaal, de nodige attributen (stelbak, schrijfgerief, papier, woordenboek, typemachine,...) zijn ter plekke. Een prikbord om het geleverde werk tentoon te stellen kan als scheidingswand dienen en een echt intiem hoekje creëren. Hier wordt het aantal kinderen best beperkt tot vier.

Een goede gedifferentieerde stelbak moet voldoen aan volgende criteria:

- 1 De bak moet steloefeningen bevatten van verschillende moeilijkheidsgraad. Hiermee bedoelen we verschillen wat betreft:
 - de groeiende afstand tussen de schrijver en de lezer, bijvoorbeeld een brief schrijven aan een vriendin <-> een brief schrijven aan een hooggeplaatst persoon;
 - de groeiende afstand tussen de schrijver en het onderwerp, bijvoorbeeld een eigen ervaring vertellen <-> een inlevend verslag over een ervaring van een ruimte reiziger;
 - het verwerkingsniveau: van gewoon beschrijven naar meer structureren en beoordelen, bijvoorbeeld een tekst kort samenvatten <-> vanuit verschillende teksten een eigen verwerking maken;
 - de groei in schrijftempo: van korte opdrachten naar meer uitvoerige opdrachten, bijvoorbeeld een kattebelletje <-> een uitvoerige instructie;
 - de eigen interesse en ervaringswereld: dit uit zich vooral in een ruim aanbod van open schrijfoopdrachten, bijvoorbeeld 'vertel iets over je hobby, je lievelingsdier,...'
- 2 Er moeten verschillende tekstsoorten aan bod komen:

- teksten die kinderen voor zichzelf schrijven;
 - ontspannende en vertellende teksten;
 - informatieve teksten;
 - overtuigende teksten;
 - verduidelijkende (demonstratieve) teksten;
 - sfeeroproepende (evocatieve teksten).
- 3 Er moet aandacht besteed worden aan schrijfstrategische ondersteuning:
- door het voorzien van schrijfstrategiekaarten: in elke stelbak een vijftal strategiekaarten voorzien die de kinderen kunnen raadplegen (zie ook deelleerplan *Schrijven*);
 - door opdrachten die een bepaald aspect van de schrijfstrategie oefenen:
 - nadenken/mezelf afvragen, bijvoorbeeld woordveldoefeningen;
 - verzamelen, bijvoorbeeld *Zoek zoveel mogelijk informatie bij het woord ruimte. Maak een lijst van de bronnen die je vindt.*;
 - selecteren, bijvoorbeeld *Welke zinnen passen niet in het verhaal over een grote storm?*;
 - ordenen, bijvoorbeeld *Schik de zinnen met de tekeningen in een logische volgorde.*;
 - formuleren, bijvoorbeeld *Hoe schrijf je duidelijk waarom je geen zin hebt om te eten? Hoe schrijf je boos dat... Hoe schrijf je dat...;*
 - reviseren (nalezen, herschrijven), bijvoorbeeld tekst met fouten verbeteren.
- cassetterecorder, een verdeeldoos en vier koptelefoons vormen de hoek. De kinderen die daar werken, hebben vaak ook nog ruimte nodig voor pen en papier.
- Enkele belangrijke criteria voor de luisterhoek:
- 1 Materialen:
- gemakkelijk zelfstandig hanteerbaar door de leerlingen;
 - een overzichtelijk ordeningssysteem met gepaste codes van de cassettes;
 - ruimte voor cassettereclorder en verdeeldoos voor koptelefoons;
 - zitruimte voor minimum vier leerlingen met plaats om te noteren of te tekenen;
 - mogelijk enkele walkmans voor kinderen die individuele extra oefentijd nodig hebben.
- 2 Inhouden:
- in een luisterhoek kunnen toepassingen voorzien worden die het hele leerstofpakket bestrijken, bijvoorbeeld dictée, rekenoefeningen, informatie over geschiedenis, muziek, knutselopdracht,...;
 - belangrijk is dat het luisteren als vaardigheid geoefend wordt op verschillende domeinen;
 - het aanbod kan gedifferentieerd zijn door:
 - gradatie in moeilijkheidsgraad en in tempo;
 - variatie in soorten oefeningen: van gestructureerde opdrachten tot gewoon genietend luisteren;
 - open en gesloten opdrachten, bijvoorbeeld *Luister en noteer op het opdrachtenblad <-> verhaaltje naar keuze beluisteren*;
 - oefeningen op luisterstrategieën, bijvoorbeeld *Luister en herhaal telkens bij jezelf het belangrijkste woord uit de zin.*

DE LUISTERHOEK

Sinds enkele jaren is het belang van luistervaardigheid via het nieuwe leerplan tot ons doorgedrongen. Differentiatiemogelijkheden via luisteropdrachten zijn ruim mogelijk. Een

DE LEESHOEK

Een leeshoek differentiëren kan in de eerste plaats gebeuren door het leesaanbod en de leesopdrachten zo gedifferentieerd mogelijk te voorzien. Zowel naar niveau als naar tempo en interesse is een gevarieerd aanbod mogelijk. Een goede leeshoek bevat voor elk wat wils. Zowel naar onderwerpen als naar tekstsoorten moet het aanbod rijk en gevarieerd zijn.

De leeshoek kan een vrije hoek zijn die voortdurend ter beschikking staat voor de leerlingen die er - op zoek naar informatie of puur voor het leesplezier - hun plek kunnen vinden. Daarnaast kunnen ook meer gesloten opdrachten en prettige oefentaken de leesvaardigheid bevorderen. Hierbij is het wel belangrijk kinderen op hun eigen niveau te benaderen om het leesplezier niet te ondermijnen met te moeilijke of te gemakkelijke opdrachten.

De didactische brochure die ter gelegenheid van de Boekenbeurs 1995 verspreid werd, geeft een aantal suggesties. Ze verschenen in een vorig nummer van Vonk (zie Stevens e.a. 1995 en 1996).

DE TAALSPELHOEK

Spelmateriaal inschakelen bij differentiatie geeft kansen tot gemotiveerdere en vlottere inoefening van frequent voorkomende moeilijkheden. Het meest zinvolle is spellen te voorzien voor leerstofonderdelen die een lange automatisering en een blijvende oefening vragen. Binnen taal is dat dan vooral voor spelling en werkwoordvervoeging. Maar ook voor het benoemen van woordsoorten en zinsdelen als voor het verrijken van de taalschat zijn spellen zeer geschikt.

In de handel zijn een gering aantal spelmaterialen voor taal te vinden. Het probleem hierbij is dat de inhoud niet of nauwelijks aansluiten bij de eigen leerstoflijnen binnen

je klas of school. Om gericht te kunnen inspelen op de individuele problemen en de specifieke moeilijkheden in je leerjaar is het vaak beter zelf spelmateriaal te ontwikkelen. Uitgaand van bestaande kinderspellen heb je vaak niet veel meer nodig dan wat gekleurde kaartjes om oefeningen in een aantrekkelijkere vorm te gieten. Gebruik ook de mogelijkheden van wegwerpmaterialen om zo ook de zinvolle hergebruikskansen voor de kinderen te benadrukken.

Enkele voorbeelden:

- spelling: een doosje met 'flitskaartjes' waarop de moeilijke woorden van de spellingmethode staan. De kinderen trekken om beurt, dicteren en kijken zelf na. Is het juist, dan mag je het kaartje houden. Zo verder tot alle kaartjes opgebruikt zijn.
- werkwoorden vervoegen: een ganzenbord met opdrachtkaarten. Op elke opdrachtkaart een invuloefening voor de juiste vervoeging van het werkwoord.
- spelling, alfabetisch rangschikken: een dominospel met op de achterzijde woorden. Als alles juist gerangschikt is en de kaartjes omgedraaid worden, klopt de volgorde.
- zinsleer: kwartetspel met zinsdelen. Een aantal zinnen wordt in vier delen over vier kaarten verspreid. De volledige zin staat op elk van de vier kaarten, maar met de woorden door elkaar. Bedoeling is de vier kaarten en de juiste zin te vinden.
- taalschat: memory, tegenstellingen (bijvoorbeeld licht-donker) bij elkaar zoeken.
- ...

TOT SLOT

Dit zijn slechts enkele mogelijkheden om het taalonderwijs in de lagere school actief en taalrijker te maken. Het zelfstandig en

gedifferentieerd werken geeft alle kinderen zoveel mogelijk taalontwikkelingskansen. Door deze andere werkvormen zijn de kinderen ook veel meer betrokken en enthousiast bezig. En dat is mooi meegenomen!

*Erna Van Avondt
Jozef De Weerdstraat 7
2180 Ekeren*

Bibliografie

Stevens, Marc, Wilfried Luyten & Werner Schrauwen: Lezen gedifferentieerd aanpakken. Lessuggesties voor de lagere school. *Vonk* 25/3 (januari-februari 1996), p. 39-50.

Stevens, Marc, Wilfried Luyten, Werner Schrauwen & studenten van de Katholieke Hogeschool Brussel: *In zee met boeken. Didactische brochure naar aanleiding van de Boekenbeurs 1995*. Antwerpen: VBVB, 1995.